

Postava krále Artuše jako prostředek legitimizace moci

Edmund Spenser a John Dee

Zdeňka Špiclová

Západočeská univerzita v Plzni

Ve své studii se zaměřím na dva podstatné aspekty politiky královny Alžběty I. — prosazení protestantismu jakožto státního náboženství a uplatňování nároku Britského impéria na Nový svět — a na jejich ospravedlnění v díle *Královna víl* (*The Faerie Queene*) Edmunda Spensera a spise *Hranice Britského impéria* (*Brytanici Imperii Limites*) Johna Deeho. Ačkoliv Spenser byl básníkem, kdežto Dee se zabýval matematikou, astronomií, alchymii a okultními praktikami, spojuje je nejen využití postavy krále Artuše jako hlavního hrdiny obou zmiňovaných děl, ale především loajalita a podpora královny Alžběty a jejích nároků a rozhodnutí. Na jedné straně je tak v *Královně víl* postava krále Artuše využita k podpoře Alžbětina rozhodnutí stanovit protestanství jako státní náboženství, na druhé straně je v *Hranicích Britského impéria* vznesen historický nárok na území severní Ameriky, založený na Artušově domnělé dobovačné politice.

ARTUŠ JAKO ALEGORIE PROTESTANTISMU VE SPENSEROVÉ KRÁLOVNĚ VÍL

Postavu krále Artuše nevtělil Edmund Spenser do své monumentální epické básně *Královna víl* náhodou. Je naopak důležitou součástí promyšlené mnohvrstevnaté alegorie, ve které nalezneme jak obraz soudobé alžbětinské Anglie, tak způsob, kterým chtěl Spenser vychovat tehdejší aristokracii v tradičních aristotelských ctnostech.¹

1 Dle autorových slov čerpaných z jeho dopisu Siru Walteru Raleighovi, který zároveň tvoří úvod k dochovaným šesti knihám a dvěma zpěvům o proměnlivosti: „The generall end therefore of all the booke is to fashion a gentleman or noble person in vertuous and gentle discipline. [...] I labour to pourtraict in Arthure, before he was king, the image of a brave king, perfected in the twelve private morall vertues, as Aristotle hath devised, the which is the purpose of these first twelve bookes: which if I finde to be well accepted, I may be perhaps encouraged, to frame the other part of polliticke vertues in his person, after that hee came to be king.“ („Tedy obecným cílem všech knih je vychovat gentlemana či vznešenou osobu ve ctnostných a vznešených disciplínách. [...] Pracoval jsem na tom, abych zobrazil v Artušovi, předtím než se stal králem, obraz odvážného rytíře, zdatného ve dvanácti osobních ctnostech, jak je navrhl Aristoteles, které jsou předmětem prvních dvanácti

Historik H. A. Wauchope v této souvislosti dokonce mluví o *Královně víl* jako o alegorii ideálního rytířství.²

Zaměříme se na jednu z možností, jak pojmout alegorické významy obsažené v postavě Artuše — na Artuše jakožto symbol protestantské církve. Je nepochybné, že většina alžbětinských autorů reagovala na specifické historické události své doby, že ve svých díle politické, ekonomické i sociální podmínky alžbětinské Anglie reflektovala.³ Výjimkou nebyl ani Spenser, žijící v době, kdy anglikánská církev právě nahradila římsko-katolické státní náboženství. V Anglii samozřejmě nadále žilo mnoho katolíků, šířících protialžbětinskou a protiprotestantskou propagandu, což byl pravděpodobně jeden z hlavních motivů polemických alegorií týkajících se náboženství obsažených v *Královně víl*. Spenser byl totiž silně věřící protestant a navíc přívrženec královny Alžběty. Přátelství s výše zmiňovaným Walterem Raleighem mu nakonec zajistilo audienci u královny, která mu po přečtení prvních tří knih, obsahujících příběhy rytířů reprezentujících ctnosti Svatost (Holiness), Strídmost (Temperance) a Cudnost (Chastity), nejenže udělila penzi padesáti liber ročně, ale dala také svolení k publikování s dedikací⁴ *Její Výsosti*.⁵

Pokusím se doložit, že důvodem Alžbětiny podpory nemuselo být pouze její lichotivé zobrazení v postavách Gloriany, Belphoebe a Britomarty, ale také prozíravé poznání důmyslných alegorií podporujících její vládu a zejména protestantskou (přesněji anglikánskou) církev jakožto jí podřízené státní náboženství. Tedy poznání užitečnosti Spenserovy epické básně pro upevnění jejího postavení v očích tehdejších čtenářů, zejména na úkor katolické církve, Říma a Španělska. Vedle tradičních interpretací, které budou také zmíněny, se navíc pokusím doložit, že královnu Alžbětu lze vidět i v postavě Uny jakožto alegorie Pravdy či Pravého náboženství.

Vzhledem k mému cíli, tedy k nalezení alegorií, které podporují protestantskou církev proti katolické, je nejvhodnějším materiálem k analýze látka první knihy. Vypráví o rytíři Červeného kříže (the Redcrosse Knigt), který reprezentuje ctnost Svatosti (Holiness), přesněji řečeno na počátku knihy je rytířem, který svatost teprve hledá. Je vyzbrojen štítem s krvavým křížem, který symbolizuje víru v Krista. Doprovází ho Una, která symbolizuje Pravdu, Pravé náboženství. Hlavním poselstvím knihy je, že křesťan může dosáhnout svatosti teprve tehdy, když má pravou víru, tedy že rytíř Červeného kříže dosáhne svatosti až po svém znovusjednocení s Unou. Všechny překážky, které se snaží Unu a rytíře Červeného kříže rozdělit, pak reprezentují katolickou církev v jejích různých podobách, respektive její jednotlivé neřesti, a také další nepřátele protestantismu. Tak například, když rytíř Červeného kříže škrtní obludu, která se jmenuje *Errours* (tedy *Blud*), chrlí tato obluda spoustu papírů a knih,⁶ které mají nejspíše

knih. Když je shledám dobře přijatými, budu možná povzbuzen zobrazit další část politických ctností v jeho osobě, poté co se stal králem.“ Přel. autorka.) Spenser 1993, s. 1–2.

2 „The allegory of an ideal chivalry“ („Alegorie ideálního rytířství“ Přel. autorka.) Wauchope 1921, kap. I.

3 Srov. Wauchope 1921, kap. I; Bejblík 1980, s. 9–58.

4 Spenser 1993, nestránkovaný přetisk původní obálky.

5 Wauchope 1921, kap. II.

6 „Her vomit full of bookes and papers was“ („Zvracela spoustu knih a papírů“; přel. autorka; Spenser 1993, s. 11, I. i 20).

symbolizovat učení a dogmata katolické církve a možná i propagandu, kterou šířila katolická církev proti Alžbětě a protestantům. Dalším nepřítelem je čaroděj Archimago, v jehož jméně („arch-image“) můžeme vidět odkaz k idolatrii, ze které protestanti obviňovali katolickou církev (k obrazoborectví v Anglii docházelo již za vlády Jindřicha VIII.). Wauchope oproti tomu navrhuje vykládat Archimaga jako symbol jezuitů a španělského krále Filipa II.⁷ Pokud bychom vnímali, jak navrhuji a později ještě doložím, Unu jakožto královnu Alžbětu a rytíře Červeného kříže jako symbol křesťana a anglického lidu, pak by bylo možno v Archimagovi s jeho snahou o svedení Uny a o rozdělení Uny a rytíře Červeného kříže možno vidět právě španělského krále Filipa II., katolíka, který se po smrti své ženy Marie I. Tudorovny (za které byl opět v Anglii nastolen katolicismus spojený s tvrdým potlačováním protestantské víry) neúspěšně ucházel o Alžbětinu ruku. Právě toto potlačování je pak vtěleno v příběhu o Sansloyovi, který zabije Unina lva a jehož jméno značí „lawlessness“, tedy bezpráví. Jeho bratr Sansjoy symbolizuje „joylessness“ (neradostnost) a poslední z bratrů Sansfoy pak „faithlessness“ (bezvěrečtí).⁸ Poslední dva jmenovaní mohou být vnímáni také jako alegorie pohanů a kacírů. Objevují se i postavy, které obsahují kritiku hamižnosti a ignorace mnišských řádů vůči potřebám chudých. Takovou postavou je například Abessa,⁹ v jejímž jméně vidíme jasný odkaz na „abbess“, abatyši. V neposlední řadě je důležitou postavou také obr Orgoglio, jehož jméno znamená pýchu a v němž se mísí antická mytologie — je identifikován se zemětřesením¹⁰ — s biblickým svědectvím, neboť zároveň odkazuje ke Zjevení Janovu, ve kterém je zemětřesení také projevem božího hněvu a výzvou k pokání.¹¹

7 Wauchope 1921, kap. III.

8 Drabble — Stringer — Hahn, 2007, heslo Sansfoy, Sansjoy, and Sansloy.

9 Spenser 1993, s. 36 (I.iii 18).

10 The greatest Earth his uncouth mother was,
And blustering Aeolus his boasted sire,
Who with his breath, which through the world doth pas,
Her hollow womb did secretly inspire,
And fild her hidden caves with stormie yre,
That she conceived; and trebling the dew time,
In which the wombes of women do expire,
Brought forth this monstrous masse of earthly slime,
Puft up with emptie wind, and fild with sinfull crime.

(Převeliká země byla jeho krutou matkou
a bouřlivý Aeolus jeho pyšným otcem,
který svým dechem, který vanul světem
její prázdné lůno potajmu oplodnil
a naplnil její skryté jeskyně bouřlivým hněvem,
aby otěhotněla. A on se ztrojnásobil během času,
ve kterém lůna žen zesnou,
přinesla na svět tuto obrovskou masu zemského slizu,
nafouknutou prázdným větrem a naplněnou hříšným zločinem. Přel. autorka.)
Spenser 1993, s.83 (I.vii 9).

11 Možné interpretace srov. Wauchope 1921, kap. III; SparkNotes Editors, 2015; Heninger, Jr. 1993, s. 732–741.

Nejdůležitějšími postavami, které nás zajímají při pokusu o odhalení politické propagandy s cílem legitimovat nárok Alžběty I. na trůn i její rozhodnutí o přijetí anglikánské církve jako státního náboženství, jsou Artuš, Una, rytíř Červeného kříže, Lucifera a Duessa.

Postavu Lucifery považují navzdory Wauchopově interpretaci za Marii Stuartovnu. Wauchope v ní vidí pouze alegorii katolické církve a jako Marii Stuartovnu interpretuje naopak Duessu.¹² S tím nesouhlasím především na základě těchto veršů, kde je silně zdůrazněn neoprávněný nárok na vládu v kontrastu se spravedlivou vládou královny Alžběty a jejím pravým dědickým nárokem:

And proud Lucifera men did her call,
That made her selfe a Queene, and crownd to be,
Yet rightfull kingdome she had none at all,
Ne heritage of native soveraintie,
But did usurpe with wrong and tyrannie
Upon the scepter, which she now did hold:
Ne ruld her Realmes with lawes, but pollicie,
And strong advizement of six wisards old,
That with their counsels bad her kingdome did uphold.

A muži jí nazývali pyšnou Luciferou,
která se učinila královnou a korunovala se,
ale právoplatné království neměla,
žádné dědictví rodilé suverenity,
ale uzurpovala si jej zlem a tyraníí
se žezlem, které držela,
nevládla ve svém království zákonem, ale policíí
a naslouchala šesti starým mágům,
kteří svými špatnými radami udržovali její vládu. (Přel. autorka.)¹³

Duessa je na základě odkazů ke Zjevení Janovu s určitostí identifikovatelná jako alegorie katolické církve a „babylónské nevěstky“. Zjevení Janovo je velmi specifický text, což dokazuje i jeho obtížnější kanonizace. Zajímavý je i tím, že byl sice napsán ve zcela konkrétní historické situaci na počátku 2. století, avšak během celé křesťanské historie byl vždy aktualizován, zejména v dobách krizí, a znovu reinterpretován do daných podmínek. Nejinak tomu bylo i v době reformace, kdy se mezi protestanty vžila symbolika „babylónské nevěstky“ jakožto obrazu katolické církve, konkrétně Říma a papeže, zejména ve verších:

⁴ Tu jsem spatřil ženu sedící na dravé šelmě nachové barvy,
plné rouhavých jmen, o sedmi hlavách a deseti rozích.
Ta žena byla oděna purpurem a šarlatem a ozdobena zlatem, drahokamy
a perlami;

¹² Wauchope 1921, kap. III.

¹³ Spenser 1993, s.46 (I.iv 12).

v ruce držela zlatý pohár, plný ohavností a nečistoty svého smilství⁵ a na čele měla napsáno jméno — je v něm tajemství:

„Babylón veliký, Matka všeho smilstva a všech ohavností na zemi.“

⁶ Viděl jsem tu ženu, zpitou krví svatých a krví Ježíšových svědků. (Zj 17, 4–6)

¹⁸ Ta žena, kterou jsi viděl, je veliké město, panující nad králi země. (Zj 17, 18)¹⁴

Tak i Duessa přijíždí na nachové šelmě¹⁵ a navíc je oděná jako papež¹⁶ — má na hlavě tiáru.¹⁷ Dále ji považuji také za symbol pro Marii I. Krvavou, která jakožto katolička tvrdě potlačovala po dobu své krátké vlády v Anglii protestantskou víru svého otce.

Závěr celého příběhu můžeme tedy číst tak, že rytíř Červeného kříže jakožto prostý křesťan a příslušník anglického lidu je sváděn katolickou církví, ať už v jakémkoliv její podobě (Archimago, Error, Duessa, Lucifera, Orgoglio...), ocitne se v jejím vězení, je jí sužován, trápen, oklamáván a je tak ztracen. Až díky spasitelské postavě Artuše, který je obrazem protestantské církve, je rytíř Červeného kříže osvobozen a znovu sjednocen s Unou, díky níž může být nastzolen Artušem umožněný ideální stav. Dle mého mínění lze tedy celou první knihu číst jako alegorické vyprávění o procesu reformace a nastolení anglikánské církve jakožto státního náboženství v Anglii. Právě proto považuji Unu za obraz královny Alžběty, neboť ona umožnila Červenému rytíři — anglickému lidu, osvobozenému z područí katolické církve (za vlády královny Marie I. Krvavé, reprezentované Orgogliem¹⁸) skrze protestantskou víru (reprezentovanou Artušem), dokonalý stav — ideál Svatosti — znamenající, že pravé náboženství se stalo náboženstvím státním.

Nyní se zaměříme na hlavní postavu této studie, Artuše, a na jeho roli v ospravedlnění protestantské víry jakožto státního náboženství zavedeného královnou Alžbětou.

14 Bible 2007.

15 The proud Duessa, full of wrathfull spight,
And fierce disdaine, to be affronted so,
Enforst her purple beast with all her might.
(Pyšná Duessa, plná hněvivého jedu
a krutého pohrdání, natolik urážlivá,
zkrotila svou nachovou šelmu celou svou silou. Přel. autorka.)
Spenser 1993, s. 96 (I.viii 13)

16 Whose grievous fall, when false Duessa spide,
Her golden cup she cast unto the ground,
And crowned mitre rudely threw aside.
(Jejíchž tragický pád, kdy se falešná Duessa zhroutil,
svůj zlatý pohár odhodila na podlahu
a korunovanou mitru hrubě mrštila stranou. Přel. autorka.)
Spenser 1993, s. 100 (I.viii 25).

17 Možné interpretace srov. Wauchope 1921, kap. III; SparkNotes Editors 2015; Heninger, Jr. 1993, s. 732–741.

18 Srov. „Přesněji, Mariino manželství s Filipem utlačovalo Anglii stejně tyransky jako Orgoglio uvěznil rytíře Červeného kříže. Tedy v tomto bodě svého vyprávění Spenser hovoří pobouřeným hlasem antikatolické propagandy“ (přel. autorka) Heninger, Jr. 1993, s. 738.

Stejně jako Dee,¹⁹ jak uvidíme později, i v tomto případě Spenser proklamuje příbuzenskou linii spojující krále Artuše s královnou Alžbětou, tedy s rodem Tudorovců, a to konkrétně ve zpěvu IX,²⁰ kde Artuš tvrdí, že byl narozen v západním Walesu. Pokrevní spojení s legendárním anglickým panovníkem je silný legitimizující aspekt při potvrzení Alžbětina nároku na trůn a také správnosti jejich rozhodnutí, neboť Artuš je navíc prezentován jako ideální rytíř, spojující v sobě všechny ctnosti.²¹

Toto propojení mezi historií a morálkou je charakteristické pro velkou část protestantských autorů alžbětinského věku. Bylo očekáváno, že každé dílo přinese vedle pobavení také morální poučení a věřilo se, že ve studiu historie lze nalézt etické normy. Spenser nebyl výjimkou a předpokládal, že v *Královně víl* přinese přesvědčivý důkaz, že historie a morálka jsou dvě odlišná vyjádření téže pravdy.²² V tomto kontextu můžeme spolu s Heningerem poukázat na interpretaci obra Orgoglia jako Božího hněvu, volajícího věřící k pokání, a krále Artuše jako osvoboditele a vykupitele. Orgoglia: jak již bylo zmíněno, lze na základě jeho mytologické charakteristiky identifikovat se zemětřesením, které je v biblické exegezi tradičně spojeno s Božím hněvem. Ve Spenserově době byla tato konotace velice živá kvůli velkému zemětřesení 6. dubna 1580, po němž byly dokonce nařízeny speciální modlitby, sloužící k odvrácení Božího hněvu, a po němž se v kázáních ještě dlouho objevovaly výzvy k pokání a interpretace tohoto zemětřesení jakožto varování všem hříšníkům. Heninger považuje tuto událost za ukázkový případ morálního poučení z historické události.²³

Pokud si uvědomíme výše doložený vliv Zjevení Janova na Spenserovo dílo,²⁴ můžeme v interpretaci pokračovat dále. Většina protestantských myslitelů odvozovala své pojetí zatracení a vykoupení právě z tohoto biblického textu. Poslední soud je v biblickém pojetí ohlašován zemětřesením,²⁵ tedy Božím hněvem, který přeneseně jako Orgoglia trestá ty, kteří se odchýlili od pravé víry, stejně jako rytíř Červeného kříže (anglický lid), svedený Duessou (katolickou církví, potažmo Marií I. Krvavou) byl oddělen od Uny (pravdy, královny Alžběty) a je s ní znovu sjednocen až díky Artušovi (tedy protestantské víře), což přichází jako vykoupení a záchrana před zatracením. K pochopení dynamiky celého příběhu je třeba mít na mysli protestantskou teologii. Člověk je hříšný svou podstatou a není proto schopen čelit hříchu a dosáhnout vykoupení sám pouze skrze morální ctnosti. Je plně odkázán na pomoc a milosrdenství Boží. Proto musí být rytíř Červeného kříže ze svého zajetí zachráněn Artušem

19 Green 2012, § 1.

20 Spenser 1993, s. 107 (I.ix 4).

21 „So in the person of Prince Arthure I sette forth magnificence in particular, which vertue for that (according to Aristotle and the rest) it is the perfection of all the rest, and conteineth in it them all, therefore in the whole course I mention the deedes of Arthure applyable to that vertue, which I write of in that booke.“ („Tak jsem v osobě krále Artuše znázornil zejména velkolepost, která je (podle Aristotela a ostatních) nejdokonalejší ctností ze všech a všechny obsahuje, proto v celém příběhu zmiňuji Artušovy činy, použitelné právě na tuto ctnost, o které v knize píší.“ Přel. autorka.) Spenser 1993, s. 2. Srov. s Wauchope 1921, kap. III.

22 Srov. Heninger, Jr. 1993, s. 732–733 a Wauchope 1921, kap. III.

23 Heninger, Jr. 1993, s. 734.

24 Maclean — Prescott, 1993, s. 494.

25 Například Zj 6,12; Zj 8,5; Zj 11,13; Zj 11, 19; Zj 16,18.

(tedy protestantskou vírou),²⁶ přičemž Artuš místy získává ježíšovské — božské — rysy. Na závěr můžeme říci, že ve Spenserově podání nabývá postava Artuše, která zde reprezentuje zavedení protestantské víry královnou Alžbětou, až spásonosné konotace. Zdá se, jakoby tento politicky logický krok znamenal záchranu anglického národa před zkázou, což je sice poněkud nadnesené, ale v kontextu doby pochopitelné, neboť katolické náboženství bylo úzce spojeno se Španělským královstvím, jehož nadvláda nad Anglií fakticky mohla znamenat konec této ostrovní mocnosti a podmanění jejího lidu.

ARTUŠ JAKO DOBYVATEL NOVÉHO SVĚTA: DEEHO „HRANICE BRITSKÉHO IMPÉRIA“

Zatímco Spenser využívá postavy Artuše v alegorickém smyslu, John Dee, slavný anglický matematik, alchymista, astronom, astrolog, okultista a také rádce královny Alžběty, využívá „historického“ Artuše k potvrzení nároků Britského impéria (mimořádně: autorem tohoto sousloví je také Dee²⁷) na Nový svět. Dle jeho deníkových záznamů je jisté, že o této své snaze informoval i královnu, která sice nikdy tento nárok oficiálně nevznesla,²⁸ přesto se o něj zajímala a podněcovala Deeho v jeho bádání o této věci.²⁹ Ve svých traktátech *Hranice Britského impéria* (*Limits of the British Em-*

26 Což krásně vystihl, ačkoliv možná nevědomky, Heninger, když píše: „Prince Arthur operly interprets Red Crosse's capture as a warning to reform his sinful ways.“ („Prince Artuš náležitě interpretuje zajetí rytíře Červeného kříže jako varování k proměně jeho hříšné cesty.“ Přel. autorka.) Heninger, Jr. 1993, s. 737.

27 Carter 2012, s. 1 a Fenton 2013, s. 8.

28 Srov. Artese 2003, s. 127, a Green 2012, § 3.

29 „Listopad 1577. Sdělil jsem K., že si může nárokovat titul vládkyně Grónska atd., Estotilandu, Friselandu.“ Fenton, 2013, s. 2; „3. října 1580. V pondělí, o 11. hodině před polednem, jsem doručil své dva svitky o nárocích Jejího královského Veličenstva samotné královně do zahrady v Richmondu; rozhodla, že další výklad v této věci si vyslechne po obědě. Tudíž mezi 1. a 2. hodinou odpolední pro mne bylo posláno a byl jsem odveden do soukromé komnaty Jejího Veličenstva, kde už byl rovněž lord strážce pokladu, jenž to nepovažoval za příliš důležité, a zdálo se, že velmi pochyboval o tom, že bych měl nebo mohl předložit důvěryhodný argument ohledně nároků Její Výsosti, jak jsem troufale prohlašoval. Načež jsem měl jeho ctihodnosti podat naprosto srozumitelný výklad k tomu, co jsem řekl a co jsem schopen k tomu říci, ovšem v době, kdy na to bude mít více času, což jsem také učinil příští úterý a ve středu v jeho komnatě, kde se ke mně choval velmi uctivě, atd.“ Fenton, 2013, s. 32–33; „10. října 1580. O čtvrté hodině ranní skonala v Mortlakeu moje matka, Jane Deeová. Zemřela zbožně, budiž za to veleben Bůh. Bylo jí 77 let. Její Veličenstvo královna přijela k mé veliké útěše (hora 5) ode dvora se svou svitkou a vlídně mne k sobě zavolala z koňského sedla, když jsem stál ve dveřích, krátce mne nabádala, abych přijal smrt své matky s pokorou; a k tomu mi nádvkem řekla, že pan lord strážce pokladu se velmi přimlouval za mou práci ohledně jejích nároků, již si důkladně prostudoval (kteréžto právní listiny ve dvou svitcích si odnesl dvě hodiny předtím domů). Královna si rovněž vzpomněla, že když zemřela má manželka, měla tenkrát řízením osudu také možnost mne pozdravit, atd.“ Fenton 2013, s. 33.

pire; Brytanici Imperii Limites) a *Královský titul* (Tytle Royall, Unto your Majesties Tytle Royall to these Forene Regions and Ilandes do appertyane 4 poyntes³⁰) totiž proklamuje, že královna Alžběta má na úkor Španělska a Portugalska nárok na nadvládu nad Novým světem, neboť Anglie dobyla tuto oblast dávno před Kryštofem Kolumbem a Amerigem Vespuccim. Toto své tvrzení zakládá na dlouhém výčtu králů, dobyvatelů a objevitelů, kteří měli Nového světa dosáhnout dávno předtím, než měla Evropa o jeho existenci vůbec tušení. Měli jimi být král Artuš (cca 530), irský světec Sv. Brendan Mořeplavec (Saint Brendan of Clonfert, nazývaný „the Navigator“, cca 560), král Malgo (Maelgwn Gwynedd, cca 583) a velšský princ Madoc³¹ (cca 1170). Dále pokračuje výčtem novodobých mořeplavců, kteří dosáhli Nového světa, jsou jimi Sebastian Cabot (Caboto v Deeho textu, 1494 a 1497), John Cabot (Caboto, 1499), Hugh Elliot (Elyot v Deeho textu), Robert Thorne, Stephen Borough (1563) a Martin Frobisher (1576).³²

Je velice zajímavá otázka, zda výše zmíněné tvrzení, že král Artuš dobyl Ameriku již v 6. století, je dílem pouze Deovy imaginace, či zda je tato hypotéza staršího data. Charlotte Artese se ve své studii „Král Artuš v Americe“ (King Arthur in America)³³ příklání spíše k názoru, že se jedná o původní Deeho domněnku. Píše, že ačkoliv dobrodružství těchto středověkých objevitelů a dobyvatelů byla nejenom dnes, ale často i ve své době pokládána za fikci, Dee je stejně prezentoval jako legální důkazy anglické suverenity nad Amerikou, ve shodě s tehdy standardní procedurou uplatňování vlastnického nároku na základě historického precedentu.³⁴ Ve svém tvrzení o Artušově dobytí Ameriky využívá Dee dle Artesové chronologické „mezery“ v legendách o Artušovi a v dějinách Ameriky. Artesová nazývá tuto praktiku „vyplňování mezer“³⁵ a upozorňuje, že ji jako historickou metodu popisuje už Deeův a Spenserův současník Walter Raleigh (Raleigh) ve svém díle *Dějiny světa* (The History of the World).³⁶ Na rozdíl od Raleigha si Dee ale tento aspekt neuvědomuje, či možná nechce uvědomovat, a přestože vlastně dělá totéž, urputně odsuzuje veškeré vkládání fiktivních domněnek do faktické historie.³⁷ Artesová tvrdí, že neexistuje žádný textový záznam, který by dosvědčoval údajnou rozsáhlou dobytelskou činnost Artuše, a že Dee pouze rétoricky transformoval neexistující dokumentární důkaz v jeho pouhou ztrátu.³⁸ Ostatně celou Deeho argumentaci je víceméně možno považovat za pouhou řečnickou figuru spíše než za legitimní právní nárok. To ovšem tehdy nebylo nic neobvyklého. V tomto kontextu je zajímavé všimnout si podobného chování při obsazování Nového světa Kryštofem Kolumbem, jak jej popsal Stephen Greenblatt ve svých *Podivuhodných vlastnictvích* (Marvelous Possessions): „Vyhlášení ‚velikého vítězství“

30 Oba traktáty lze nalézt v MacMillian — Abeles 2004.

31 Více v Barone 2000.

32 Dee 2004, s. 43–49.

33 Artese 2003, s. 125–141.

34 Artese 2003, s. 128.

35 „Filling the gaps“ („Vyplňování mezer“ Přel. autorka.) Artese 2003, s. 128.

36 Raleigh 1820, s. 340–342.

37 Odsuzuje veškeré „fables, glosinges, vntruthes, and impossibilities, incerted in the true historie of King Arthure“ a hodlá očistit artušovskou historii od těchto parazitických legend. Dee 2004, s. 53. Srov. s Artese 2003, s. 129 a Green 2012, § 2.

38 Artese 2003, s. 129–130.

a rozvinutí královské korouhve naznačuje, že uslyšíme líčení bitvy, nicméně namísto toho se nám dostane popisu série řečových aktů: prohlášení (pregón), jímž si Kolumbus přivlastňuje ostrovy, po něm následuje nové pojmenovávání.³⁹ I zde byl nárok na vlastnictví a nadvládu nad Novým světem pouze prohlášením, proklamací, stejně jako je pouhým prohlášením Deeho teze o Artušově dobytí Nového světa.

Odlišný pohled nalezneme ve studii Thomase Greena „John Dee, Král Artuš a dobytí polárních oblastí“ („John Dee, King Arthur; and the Conquest of the Arctic“),⁴⁰ jejímž cílem je naopak dosvědčit, že tato Deeho proklamace, ačkoliv často tradována jako Deeva osobní invence, je zcela jistě ranějšího data. Svou tezi Green následně dokládá prostřednictvím analýzy vzniku Deeovy argumentace.

Za základ považuje velšskou⁴¹ *Historia Brittonum* (829–830), kde je Artuš popisován jako *dux bellorum*, tedy vojevůdce nikoliv panovník. Je ovšem podstatné podotknout, že v tomto textu Artuš ještě není zámořským dobyvatelem, ale pouze ostrovním. Artuše jako dobyvatele většiny severní Evropy, včetně Islandu,⁴² nacházíme v textu *Historia Regum Britanniae*, napsaném v roce 1138 Geoffreym z Monmouthu. Samotný Deeu nárok na Artuše jako dobyvatele severní Ameriky a polárních oblastí je pak založen na jeho korespondenci s kartografem Gerardem Mercatorem. Mercator se v něm zmiňuje o rukopise Jacoba Cnoyena van Tsertoghenbosche, který měl být středověkým cestovatelem holandského původu. Mercator poskytl jeho v holandštině napsaný rukopis Deemu, včetně svých poznámek a latinské sumarizace, kterou vytvořil. Zde je již Artuš vykreslen jako dobyvatel Grónska a také oblastí v okolí Severního pólu.⁴³ Z dopisu se zdá, že Cnoyen své informace zčásti převzal ze spisu známého jako *Gestae Arthuri*. Tento text je v současnosti ztracen, avšak dle poznámek a komentářů v dopise je možné předpokládat, že ho jak Dee, tak Mercator znali.⁴⁴ Dee vycházel také z *Archaionomia sive de Priscis Anglorum Legibus libri* Williama Lambarda, což byl text známý rovněž dalšímu zastánci artušovského zámořského impéria Richardu Hakluytovi. Tento Lambardův text víceméně kopíruje dobytčácký postup uvedený v *Gestae Arthuri* a je dle Greena převzat z *Leges Edwardi Confessoris*, do kterého byla vložena artušovská sekce, vzatá z textu *Leges Anglorum Londoniis Collectae*, jemuž předcházela fragmentární rukopis *Insule Britannie*, který sice vůbec nezmiňoval Artuše, ale zato obsahoval seznam severních ostrovů patřících Británii. Na závěr ještě Green upozorňuje, že veškeré úspěchy, připisované v těchto textech Artušovi, jsou reálnými dobytčáckými činy Erika Rudého a jeho synů z 10. století.⁴⁵

39 Greenblatt 2004, s. 71.

40 Green 2012, § 1–23.

41 Dee byl Velšan, což mohlo ovlivnit jeho fascinaci králem Artušem, který se měl také narodit ve Walesu, a také velšským princem Madocem, jež oba použil jako argument pro potvrzení svého nároku. Více o Deeho velšské identitě a jejím vlivu v Carter 2012, s. 1–11.

42 Ačkoliv současné bádání ukazuje, že v Artušově době byl Island pravděpodobně ještě neobydlený. Green 2012, poznámka pod čarou č. 7.

43 „Indrawing Seas and Grocland“ — což jsou pravděpodobně oblasti v okolí Severního pólu. Dee považoval Grocland za Grónsko (Greenland), Mercator jej umístil do okolí dnešního Baffinova ostrova. Green 2012, § 13

44 Green 2012, § 9.

45 Green 2012, § 4–23.

Greenovu podrobnou analýzu vývoje této myšlenky považují za dostatečně přesvědčivý důkaz, že Artuš jako dobyvatel Ameriky není Deeův vlastní výmysl — jak předpokládá Artesová, ale že tato legenda existovala již dávno předtím. Green tvrdí, že minimálně je možné ji doložit v druhé polovině 12. století.⁴⁶

Nyní ještě zbývá pokusit se vysvětlit, proč je Artesová k Deemu apriori nedůvěřivá a považuje celou jeho hypotézu za pouhou fikci a výtvar jeho vlastní imaginace. Obecnou nedůvěru k Deeho tezím je možné totiž vysledovat i u jiných badatelů. Podrobně na tuto problematiku upozorňuje Stephen Clucas ve svém příspěvku „Úvod: Intelektuální historie a identita Johna Deeho“ (Introduction: Intellectual History and the Identity of John Dee),⁴⁷ kde dává vinu především přehnanému důrazu na tradování Deeho jako alchymisty a okultisty a zasazuje se o to, aby byl vnímán jako renesanční vzdělanec, který přispěl k vědecké revoluci v Anglii. Právě zdůrazňování okultních praktik, včetně „andělských hovorů“, často vedlo ke zlehčování jeho vědecké reputace. Upozorňuje však i na to, že u některých badatelů, například u E. G. R. Taylorové, vedla tato rehabilitace k opačnému extrému, a sice k potlačení Deeho alchymistických, astrologických a mystických praktik, které k němu také neodmyslitelně patří.⁴⁸

Příspěvek Artesové je v kontextu této studie zajímavý ještě v jednom bodě, týkajícím se Spenserovy „*Královný víl*“. Artesová totiž tvrdí, že Deeova Artuše, jakožto dobyvatele Islandu, Grónska a severu Nového světa, lze ve Spenserově básni ztotožnit s Elfinem, starověkým dobyvatelem Ameriky. Tuto svou tezi staví na tom, že Elfinovy potomky Elficleose, Oberona a princeznu Tanaquillu lze ztotožnit s Tudorovci Jindřichem VII., Jindřichem VIII. a královnou Alžbětou, kteří, jak bylo již několikrát zmíněno, se také považují za potomky krále Artuše. Elfinova vláda nad Amerikou navíc předchází vládu Elficleose o mnoho generací, stejně jako Artušovo proklamované usazení v Novém světě o staletí předchází skutečné objevení Ameriky za vlády Jindřicha VII.⁴⁹ Je ovšem otázkou, proč by Spenser, pokud by chtěl do své básně vtělit tento artušovský aspekt, k tomu využil nové postavy Elfina a nezakomponoval tento nárok přímo do postavy Artuše. Důvodem je dle mého názoru potřeba vyjádřit starobylost tohoto nároku, neboť postava Artuše je v básni současníkem královný víl, tedy Alžběty.

Lze tedy doložit, že ačkoliv Edmund Spenser využívá postavy Artuše v alegorickém smyslu, kdežto John Dee svůj nárok zakládá jako historiograficky relevantní fakt, mnoho aspektů mají tyto dva autoři společných. Spojuje je nejen jejich protestantská víra a potřeba vyjadřovat se k aktuálnímu společenskému dění, ale také způsob, jakým ve svých dílech podpořili politické nároky královný Alžběty. Ve Spenserově *Královně víl* i v Deeho *Hranicích Britského impéria* můžeme vysledovat silnou stopu loajality vůči panovnici, kterou oba osobně znali a která oba finančně podporovala, i vůči milované Anglii.⁵⁰ Můžeme se proto důvodně domnívat, že je k vybraní postavy Artuše vedly podobné motivy. Zejména výše zmiňovaná starobylost, spojená v obou případech se snahou doložit rodovou linii, vedoucí od Alžběty až k Artušovi,

46 Green 2012, Abstract.

47 Clucas 2006, s. 1–22.

48 Tamtéž, s. 1–6.

49 Artese 2003, s. 127.

50 Srov. Greenblatt 2005, s. 221 a Fenton 2013, s. 8 a s. 20.

činila proklamované nároky věrohodnějšími. Dee i Spenser představují Artuše jako postavu, která vykazuje legendární rysy (u Spensera v sobě spojuje veškeré ctnosti, u Deeho je mocným dobyvatelem). Spenser sice píše, že si vybral příběh krále Artuše jako nejvíce vhodný kvůli dokonalosti jeho osoby, která je známá z mnoha dřívějších děl, a také proto, že je nejvzdálenější závisti a podezření jeho současnosti, tedy že se nestane předmětem zákeřných interpretací v rámci tehdejší politické předpojatosti či předsudku,⁵¹ což je v kontextu jeho jasně čitelných odkazů k alžbětinské době poměrně zajímavé tvrzení, které nejspíše pramení z jisté opatrnosti a alibismu.⁵² Ve skutečnosti si Spenser uvědomoval potenciál tehdejšího převládajícího přesvědčení, že poezie, historie a morálka mají být propojeny,⁵³ a proto použil dávného krále a předka královny Alžběty, aby pomocí alegorického vyprávění vychoval své současníky a poučil je mimo jiné o tom, že rozhodnutí královny Alžběty zavést protestantské náboženství jako náboženství státní, je krokem oprávněným a zároveň pro Anglii nejlepším. Podobně Deemu umožnil Artušův status historické postavy, od jehož života a činů uplynula již dlouhá řada let, a díky „bílým místům“ v tradování jeho života učinit nárok královny Alžběty na Ameriku v jistém smyslu nezpochybnitelným, neboť to, že ho nebylo možné spolehlivě potvrdit, znamenalo zároveň, že ho nebylo možné ani zcela jistě vyvrátit. V obou podáních je tedy Artuš výtečným a schopným rytířem, který zakládá proslulost Anglie, proto jeho propojení s politikou královny Alžběty činí její nároky a rozhodnutí legitimnějšími.

Tato studie byla podpořena v rámci projektu SGS-2015-013 „Profesionalizace literární kultury: alžbětinská poetika jako součást komplexu renesančního vědění“.

LITERATURA

- Artese, Charlotte. „King Arthur in America: Making Space in History for *The Faerie Queene* and John Dee's *Brytanici Imperii Limites*“. *Journal of Medieval and Early Modern Studies*. Winter 2003, vol. 33, no. 1, s. 125–141.
- Barone, Robert W. *Madoc and John Dee: Welsh Myth and Elizabethan Imperialism*. [online]. [cit. 2015-08-02]. Dostupné z: <<http://www.ramtops.co.uk/madocdee.html>>.
- Bejblík, Alois. „Ekonomické a společenské pozadí alžbětinského dramatu“. In *Alžbětinské divadlo II: Shakespearovi současníci*. Ed. Alois Bejblík — Jaroslav Hornát — Milan Lukeš. Praha : Odeon, 1980, s. 9–58.
- Bible*. Přel. Ekumenické komise pro Starý a Nový zákon. Praha : Česká biblická společnost, 2007.
- Carter, Ceri. *John Dee and the Quest for a British Empire*. [online]. [cit. 2015-07-15]. Dostupné z: <http://www.academia.edu/6548919/John_Dee_and_the_Quest_for_a_British_Empire>.
- Clucas, Stephen. „Introduction. Intellectual History and the Identity of John Dee“. In *John Dee: Interdisciplinary Studies in English*

51 „I chose the historye of king Arthure, as most fitte for the excellency of his person, being made famous by meny mens former workes, and also furthest from the daunger of enuy and suspection of present time. (I.e., not subject to malicious interpretation in terms of contemporary political bias or prejudice).“ Spenser 1993, s. 1

52 Srov. Artese 2003, s. 133–134.

53 Srov. Heninger, Jr. 1993, s. 732–733; Wauchope 1921, kap. III. a Kastnerová 2014, s. 153–154.

- Renaissance Thought*. Ed. Stephen Clucas. Dordrecht : Springer, 2006, s. 1–22.
- Drabble, Margaret — Stringer, Jenny — Hahn, Daniel. *Quick Reference Sansfoy, Sansjoy, and Sansloy*. Oxford Reference. [online]. [cit. 2015–08–10]. Dostupné z: <<http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100441130>>.
- Fenton, Edward (ed.). *Deníky Johna Deeho*. Přel. Marzia & Derek Paton. Praha : Academia, 2003.
- Green, Thomas. „John Dee, King Arthur, and the Conquest of the Arctic“. *The Heroic Age, A Journal of Early Medieval Northwestern Europe*, 2012, Issue 15. [online]. [cit. 2015–08–07]. Dostupné z: <<http://www.heroicage.org/issues/15/green.php>>.
- Greenblatt, Stephen. *Podivuhodná vlastnictví*. Přel. Lucie Johnová. Praha : Karolinum, 2004.
- Greenblatt, Stephen. *Renaissance Self-fashioning*. Chicago — London : The University of Chicago Press, 2005.
- Heninger, S. K., Jr. „Orgoglio“. In *Edmund Spenser's Poetry*. Ed. Hugh Maclean — Anne Lake Prescott. New York : W. W. Norton & Company, 1993, s. 732–741.
- Kastnerová, Martina. „Mimézis a imitatio v Shakespearově poezii v kontextu alžbětinské poetiky“. *Svět literatury*, 2014, roč. 24, č. 50, s. 149–165.
- Maclean, Hugh — Prescott, Anne Lake. „Editors' Note“. In *Edmund Spenser's Poetry*. Ed. Hugh Maclean — Anne Lake Prescott. New York : W. W. Norton & Company, 1993, s. 491–499.
- MacMillan, Ken — Abeles, Jennifer (eds.). *John Dee: The Limits of the British Empire*. Westport : Praeger Publishers, 2004.
- Raleigh, Walter. *The History of the World*, vol. 3. Edinburgh : Archibald Constable and Co., 1820.
- SparkNotes Editors. *SparkNote on The Faerie Queene*. [online]. [cit. 2015–07–25]. Dostupné z: <<http://www.sparknotes.com/poetry/fqueene/>>.
- Spenser, Edmund. „Dedication“. In *Edmund Spenser's Poetry*. Ed. Hugh Maclean — Anne Lake Prescott. New York : W. W. Norton & Company, 1993, neustránkovaný přetisk původní obálky.
- Spenser, Edmund. „A Letter of the Authors“. In *Edmund Spenser's Poetry*. Ed. Hugh Maclean and Anne Lake Prescott. New York : W. W. Norton & Company, 1993, s. 1–4.
- Spenser, Edmund. „The Faerie Queene“. In *Edmund Spenser's Poetry*. Ed. Hugh Maclean — Anne Lake Prescott. New York : W. W. Norton & Company, 1993, s. 5–490.
- Wauchope, George Armstrong. *Spenser's The Faerie Queene Book I*. [online]. [cit. 2015–07–20]. Dostupné z: <<http://www.gutenberg.org/files/15272/15272-h/15272-h.htm>>.

THE CHARACTER OF KING ARTHUR AS A MEDIUM OF LEGITIMIZATION OF QUEEN ELIZABETH'S POLICY

The article deals with two essential aspects of the policy of Queen Elizabeth I. — the enforcement of Protestantism as the state religion and the claim of the British Empire to the New World — and its justification in two famous works: the *Faerie Queene* by Edmund Spenser and *Brytanici Imperii Limites* by John Dee. They both used the character of King Arthur to support Queen Elizabeth's policy.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Alžběta I., král Artuš, John Dee, Edmund Spenser, politika, protestantismus, Nový svět
Queen Elizabeth I., King Arthur, John Dee, Edmund Spenser, policy, protestantism, New World

Zdeňka Špiclová (* 1989) vystudovala obory Humanistika a Evropská kulturní studia na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni a obor Mediální studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. V současnosti je na Filozofické fakultě Západočeské univerzity studentkou doktorského studijního oboru Teorie a dějiny vědy a techniky a zároveň je již třetím rokem posluchačkou bakalářského oboru Evangelická teologie na Evangelické teologické fakultě v Praze. V rámci studia absolvovala také čtyřsemestrální certifikátový program Dějiny umění na Ústavu umění a designu. Badatelská činnost je zaměřena na rané křesťanství (apoštol Tomáš, Jakub Spravedlivý) a na propojení estetiky a umění s jinými filozofickými a vědními obory (lepty Francisca Goyi a recepce myšlenek osvícenské filozofie v nich obsažených, kybernetika a její vliv na umění a estetiku ve 20. a 21. století).

